

УДК 387.01

Іван Коновальчук

Житомирський державний університет імені Івана Франка

**ГОЛОВНІ ЗАВДАННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ПРАКСЕОЛОГІЇ У
РОЗРОБЦІ ТЕХНОЛОГІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙ У
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

У статті розкрито сутність, можливості та завдання використання основних положень і концептів праксеології, зокрема доробку польських науковців, у розробці технологій реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах. Проаналізовано особливості праксеологічних технологій, визначено критерії праксеологічних оцінок ефективності педагогічних нововведень.

У "Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2020 роки" зазначається, що інтеграція України в світовий освітній простір вимагає постійного вдосконалення національної системи освіти, пошуку ефективних шляхів підвищення якості освітніх послуг, апробації та впровадження інноваційних педагогічних систем, модернізації змісту освіти й організації її адекватно світовим тенденціям і вимогам ринку праці [1].

Водночас проведені в останні десятиріччя реформи не виправдали повною мірою очікувань суспільства щодо покращення якості середньої освіти. Попри значні зміни у діяльності загальноосвітніх навчальних закладів залишається і поглиблюється комплекс проблем у змісті освіти, в ефективності наявних способів і форм навчання, у забезпеченні якості знань учнів, у системі контролю й оцінювання навчальних досягнень, в управлінні навчально-виховним процесом, у створенні умов, необхідних для саморозвитку особистості учня і професійної самореалізації педагога і т. ін. Зволікання з їх вирішенням тільки загострює кризові явища в системі середньої освіти. Ключовою проблемою в розвитку інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів на сучасному етапі є низька ефективність нововведень через відсутність механізмів їх реалізації.

Дослідженням процесів використання нового в педагогічній практиці, розробкою технологій реалізації освітніх інновацій займається галузь педагогічної інноватики – праксеологія. Як окрема сфера наукового знання праксеологія виникла у другій половині ХХ століття. Її фундатором є польський філософ і логік Т. Котарбінський. Створена ним польська наукова школа праксеології стала однією з найбільш потужних у світі. Її теорія ефективної діяльності людини поглиблювалася в дослідженнях інших польських науковців, таких як Т. Домбровський, В. Завірський, Я. Зеленецький, С. Віткевич,
© Іван Коновальчук, 2013

Ю. Конечни, Х. Левандовський, С. Лесневський, О. Ланге, Т. Пщоловський та ін. Етичні питання праксеології в контексті розвитку польської філософської думки представлені в працях Г. Пісарек, Я. Хорошого, Дж. Дудека, А. Семенівського, М. Вейсброта та ін..

Праксеологічні ідеї розроблялися в теорії організації (А. Гаст, Г. Форд, А. Файоль), загальній теорії дії (Т. Парсонс), економічній теорії (Ж. Гостеле, Л. фон Мізес, Ф. Тейлор).

З українських та російських науковців у наш час дослідженням дій людини в напрямку підвищення їхньої ефективності з точки зору праксеологічних оцінок займаються В. Абушенко, І. Алексюк, І. Бичко, В. Васюков, В. Верніков, Е. Винограй, Л. Комаха, І. Нарський, В. Свінцицький, В. Смірнов, Ю. Сурмін, М. Туленков, Є. Шульга та ін.

Як окремий напрям останнім часом почала активно розвиватися педагогічна праксеологія, що представлена роботами М. Горчакової-Сибірської, І. Зязюна, І. Колеснікової, Є. Тітової та ін.

Слід зазначити, що сучасна праксеологія володіє значним евристичним потенціалом, що плідно застосовується в соціології, менеджменті, економіці, військовій та інших сферах при вирішенні ряду проблем, пов'язаних з підвищенням ефективності різних видів діяльності. Разом з тим, незважаючи на теоретичну й практичну значущість праксеологічного підходу, ідеї як класичної праксеології так і напрацювання сучасної педагогічної праксеології недостатньо використовуються в організації інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів.

Мета статті полягає в аналізі провідних завдань і можливостей праксеології в розробці технологій реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах.

Основні категоріальні ознаки інновації пов'язані з отриманням нових стабільних результатів у практиці її застосування. Саме за наслідками освоєння, реалізації нових ідей, теорій, технологій нового можна судити про їх прогресивність, актуальність, ефективність.

Проблеми впровадження й поширення нового, узагальнення інформації про нововведення у сферах виховання й освіти, осмислення практики застосування педагогічних інновацій, вивчення закономірностей і форм використання нового, ефективність застосування педагогічних інновацій у практиці роботи є предметом досліджень педагогічної праксеології [2: 45].

Праксеологія (грец. *praktikos* – діяльний і *logos* – слово, вчення) – це наука, яка вивчає досконалу людську діяльність, її стратегію, програми й системи дій. Фундаментальною основою праксеології є прагнення людини до вдосконалення своєї діяльності, підвищення її ефективності. Хоч різні аспекти оптимальної людської діяльності розглянуті ще в працях Платона, Аристотеля, Фр. Бекона, Дж. Локка, Г. Спенсера,

М. Макіавеллі, праксеологія як область наукових знань оформилася тільки в середині ХХ ст. у зв'язку з розвитком науково-технічного прогресу і технологізацією різних сфер суспільства. На цьому етапі всі види людської життєдіяльності перестали жорстко підкорюватися традиціям й стали активно оновлюватися. Найбільш значний вплив на становлення праксеології здійснили Ф. Тейлор, А. Ле Шатальє, А. Файоль, Г. Емерсон, Е. Мейо, Н. Віннер, Т. Котарбінський, Т. Пщоловський та ін. Певні важливі положення праксеології були розроблені в рамках соціології праці, теорії управління, кібернетики, системології й військової науки [3: 76].

Термін "праксеологія" вперше було вжито Л. Бурдьє, але введено у науковий обіг французьким філософом й істориком Л. Еспінасом, який запропонував ідею створення окремої наукової дисципліни про фактори підвищення ефективності й корисності дій. Предмет і завдання праксеології як окремої наукової галузі знань були обґрунтовані відомим польським філософом і логіком Т. Котарбінським у книгах "Принципи хорошої роботи" (1946) і "Трактат про хорошу роботу" (1955), в яких детально представлено аналіз елементів дії відносно її ефективності та економічності. Завдяки Т. Котарбінському ідеї праксеології набули дисциплінарного статусу теоретичних і прикладних досліджень ефективної організації діяльності. Навіть сьогодні роботи Т. Котарбінського мають основоположне значення у розробці нових праксеологічних теорій. Усією своєю науковою діяльністю Т. Котарбінський сприяв становленню польської філософської і наукової думки. З 1962 р. у Польщі видається заснований ним журнал "Praxeologia" (до 1966 р. – "Praxeological Notes"). Після Другої світової війни Т. Котарбінський стає одним з головних організаторів польської науки. У 1945-1949 рр. він виконував обов'язки ректора новоствореного університету в Лодзі. У 1951-1961 рр. – завідував кафедрою логіки Варшавського університету. Т. Котарбінський член Польської Академії Наук з дня її створення а з 1957 по 1962 рр. був її президентом. Він також був іноземним членом АН СРСР, академій Болгарії та Монголії [4: 104].

Незважаючи на філософсько-логічну спрямованість, праксеологія у процесі свого розвитку стає практико орієнтованою науковою дисципліною, і її напрацювання широко використовуються у різних сферах людської діяльності. Ураховуючи нові тенденції, праксеологія розглядається як наука про загальні закони ефективності роботи, заснованої на використанні оптимальних технологій діяльності та реалізації здібностей особистості.

Особливої значущості праксеологія та ідеї польського мислителя Т. Котарбінського набувають у ХХІ ст. Їх актуальність пов'язана зі стрімким зростанням потоку нових знань і необхідності швидкого

впровадження їх у суспільну практику. Знання набувають практичної цінності й стають імпульсом для перетворень лише за умов, коли набувають форми інновацій, здатних вносити зміни у виробничі, суспільні, освітні та інші процеси. Також спостерігається значне скорочення життєвого циклу інновацій, тому в разі зволікання з їх заміною і впровадженням нових настає так званий технологічний розрив. Його суть полягає у невідповідності наявних засобів і технологій сучасним вимогам до організації виробничих, соціальних, освітніх та інших процесів.

Ключову роль у комплексі проблем праксеології відіграють незатребуваність нововведень і відсутність ефективних механізмів їх реалізації. У суспільстві, що динамічно розвивається, відбувається постійна зміна інновацій більш сучасними, раціональними, продуктивними. Соціологи відмічають певну закономірність – "якщо суспільство і його підсистеми оновлюються рідко, то механізми впровадження інновацій розвинуті в них недостатньо. У такому суспільстві нове впроваджується насильно за допомогою спеціально створених авторитарно-адміністративних механізмів, які, як відомо, не можуть довго існувати. Вони зразу відмирають, як тільки нововведення впроваджено або питання про його впровадження стає неактуальним. Типовим прикладом таких суспільств є Росія, Україна та інші країни СНД, в яких бурхливе оновлення завжди супроводжувалось великим насиллям" [3: 562].

У вітчизняній освіті інноваційні процеси відстають від розвитку економіки, техніки, технологій, в тому числі й соціальних. Згідно з рейтингом Всесвітнього економічного форуму, Україна серед 134 країн зайняла у 2009 році у сфері розвитку початкової освіти 37 місце, у сфері розвитку вищої освіти – 45, у сфері формування факторів інноваційного розвитку – 52, за оснащеністю сучасними технологіями – 65, у сфері захисту прав інтелектуальної власності – 114 місце, що свідчить про неефективне використання власного інноваційного потенціалу, перетворення України в державу, яка експортує сировинні ресурси з незначною часткою доданої вартості, та виникнення загрози економічній та національній безпеці.

Як галузь інноватики праксеологія вивчає закономірності, форми, механізми та розробляє рекомендації щодо ефективності використання інновацій у педагогічній практиці. Н. Юсуфбекова підкреслює, що загострення протиріччя між наявним педагогічним знанням – у тому числі й фундаментального характеру – та складністю його використання й упровадження в педагогічну практику обумовило суттєвий розрив між процесом створення нового науково-педагогічного й емпіричного

знання та процесом опанування результатів дослідження й педагогічного досвіду практиками [2: 5].

Основним завданням праксеології в галузі освітньої інноватики є технологізація процесу реалізації інновацій. Переведення освітніх новацій з рівня теоретичного знання на рівень їх продуктивного використання стає можливим, якщо розроблена технологія їх реалізації. Тому у педагогічній інноватиці останнім часом концентрується увага на дослідженні механізмів реалізації інноваційних педагогічних ідей у масовій педагогічній практиці. В узагальненому вигляді ця проблема розглядається в ракурсі технологізації інноваційного процесу – забезпечення його системності, ефективності, результативності, діагностичності, керованості, відтворюваності.

Технологізація інноваційних процесів є відповідною реакцією на зростання їх складності за обсягами, кількістю суб'єктів нововведень, факторами, зв'язками а також необхідності одночасного поєднання реалізації різних нововведень. А. Пригожин відзначає, що "ефективність ще довго буде високо цінуватися, а технологізація є безперечне джерело її, бо виробляє антагоніста складності – спрощення" [5: 366].

Технологізація – це процес оптимізації діяльності, у нашому випадку інноваційної. З позицій праксеологічного підходу аналіз елементарних дій і діючих суб'єктів з точки зору правильності й оптимальності складає основу ефективності діяльності. Т. Котарбінський у своїх роботах ставить проблему пошуку нових технологій роботи зі знанням, нових механізмів його структурування для раціоналізації дій у методологічному значенні. У цьому контексті Т. Котарбінський дає розгорнуті аналізи цілого ряду таких технологій: активізації, автономізації, інструменталізації, антиципації, інтеграції, імманентизації, програматизації і т.д. [6: 92].

Завдання праксеології Т. Котарбінський убачав у необхідності знайти загальні закони людської діяльності та вивести на цій основі найбільш загальні правила такої діяльності. Він вважав, що "програма праксеології покликана проаналізувати техніку й аналітично описати елементи й форми раціональної діяльності, створити "граматику дії" в порядку вироблення найбільш загальних норм максимальної доцільності дій, зокрема, у вигляді системи загальнотехнічних рекомендацій та застережень щодо професійної, індивідуальної та колективної роботи" [6: 12].

Однією з умов результативності нововведень у загальноосвітніх навчальних закладах є перехід від стихійних механізмів перебігу інноваційних процесів до цілеспрямованих і свідомо керованих [7: 39]. Тому необхідним критерієм інновації як процесу є цілеспрямованість змін, які вона вносить у педагогічну систему. Інновації визначаються як

форма керованого розвитку, вони не з'являються стихійно, а завжди реалізуються цілеспрямовано, мають певного суб'єкта реалізації. Т. Пщоловський наголошує, що праксеологія займається цілеспрямованою дією, тобто навмисною і свідомою з точки зору її результативності. Це означає, що розглядаються дії, орієнтовані на досягнення поставлених цілей [8: 76]. Отже, основним поняттям праксеології є поняття дії.

У процесуальному плані інновація представляє собою систему елементів, відносин і дій, які забезпечують необхідний результат. В основі технології лежить диференціація процесу на послідовний алгоритм дій. У цьому контексті практичний інтерес для побудови технології реалізації інновацій представляє передбачене праксеологією розподіл будь-якої діяльності на "елементарні дії".

Сутнісною ознакою технології є зворотний зв'язок про параметри й результати інноваційного процесу на всіх етапах його здійснення. Для цього застосовують критерії праксеологічних оцінок нововведень, головними з яких є ефективність і результативність.

Загальним принципом оцінювання ефективності нововведень є порівняння співвідношення отриманих результатів і витрат на їх досягнення. Це означає, що навіть найвищий за певних умов результат нововведення ще не засвідчує максимальну його ефективність. Мається на увазі не оцінка інновації як продукту, а оцінка ресурсів (фінансових, матеріальних, людських, часових), затрачених на процес нововведення. Інноваційний процес є більш продуктивним, чим більш цінний і стабільний результат він дає при певному обсязі затрат.

Т. Котарбінський основою праксеологічних оцінок діяльності вважає співвідношення результату й витрат на його досягнення. Він вважав, що можна й потрібно розглядати питання про такий спосіб дії, який гарантував би кількісний оптимум ефекту при певних витрачених зусиллях, або забезпечував би в найбільш суттєвих моментах відповідність засобів і цілей, а також питання про загальні ознаки підвищення ефективності дії, незалежно від її об'єкта та специфіки. Щодо порівняння продуктивності діяльності, то Т. Котарбінський мав на увазі одну й ту ж величину витрат, але різну вартість продукту. Зіставляючи ж два процеси з точки зору економічності, він мав на увазі в обох випадках одну і ту ж вартість продукту, але різні розміри витрат. Однак і в разі продуктивності, і в разі економії ступінь розрахунку залежить від співвідношення розмірів витрат і вартості продукту [5: 86].

Предметом педагогічної праксеології є закономірності й умови досягнення раціональності та успішності перетворювальної активності людини в педагогічній дійсності. Головним завданням педагогічної праксеології є розробка та обґрунтування ефективних норм педагогічної діяльності та норм максимальної доцільності дій. Педагогічна

праксеологія, виконуючи функцію методологічного та методичного орієнтира, допомагає фахівцю вийти на новий рівень професійної діяльності та на необхідний образ судження про дію на основі доцільності й успішності [9: 17].

З позиції прaxeології дія може оцінюватися як правильна або неправильна. М. Горчакова-Сибірська визначає такі критерії правильних дій: успішність (щодо конкретної мети і ситуації); корисність (з погляду мети); ефективність (призводить до потрібних результатів при найменших витратах); технологічність (здатність за результатами дії з високим ступенем ймовірності призвести заплановане зміна); естетичність; безпека [9: 16].

Основне призначення прaxeологічних технологій полягає, перш за все, в удосконаленні соціально-перетворювальної практичної діяльності людей і підвищення рівня її раціональності й ефективності. Другою, не менш важливою особливістю прaxeологічних технологій є їх раціональність, яка передбачає чітку продуманість дій на основі використання передового досвіду й досягнень сучасної науки. Ще одна особливість прaxeологічних технологій – їх складність, яка обумовлена людським фактором, а саме особливостями волі, прагнень людей, їх інтересами, мотивами, цінностями. Можливість досягти одного й того ж результату різними способами, з різними затратами ресурсів спричинює варіативність та ситуативність прaxeологічних технологій. Суттєвою характеристикою прaxeологічних технологій є також їх різноманітність, що обумовлено, перш за все, широким спектром соціально-практичних дій людей (їх застосування): індивідуальних і колективних, співробітництво й боротьбу [3: 169-170].

У зв'язку з цим важливий аспект технологізації інноваційної діяльності – побудова конкретних технологічних карт з використанням науково обґрунтованих й апробованих алгоритмів, розподілу й об'єднання операцій, встановлення їх послідовності й доцільності, виділення ключових і слабких ланок, оптимізації необхідних ресурсів, складання детального плану діяльності, а також визначення засобів координації, контролю й управління.

Таким чином, прaxeологія як практико-орієнтована міждисциплінарна наукова галузь освітньої інноватики, враховуючи сучасні соціально-освітні завдання і розкриваючи уявлення про чіткі інструментальні механізми діяльності, значною мірою дає вектори забезпечення ефективності й результативності реалізації інновацій. Ідеї теорії ефективної діяльності, розроблені представниками польської школи класичної прaxeології, набувають актуальності при розробці технологій експертизи, моніторингу й управління нововведень у сучасних загальноосвітніх навчальних закладах.

Список використаних джерел та літератури

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www/mon.gov.ua/images/files/.../4455/pdf](http://www.mon.gov.ua/images/files/.../4455/pdf).
2. Юсуфбекова Н. Р. Общие основы педагогической инноватики. Опыт разработки инновационных процессов в образовании (метод. пособ.) / Н. Р. Юсуфбекова. – М.: ЦС ПО РСФСР, 1991. – 91 с.
3. Сурмин Ю. П., Туленков Н. В. Теория социальных технологий: Учеб. пособие / Ю. П. Сурмин, Н. В. Туленков. – К.: МАУП, 2004. – 608 с.
4. Комаха Л. Г. Тадеуш Котарбінський як засновник праксеології / Л. Г. Комаха // Мультиверсум. Філософський альманах: зб. наук. праць; гол. ред. В. В. Лях. – К.: Український центр духовної культури, 2001. – Вип. 25. – С. 103–111.
5. Пригожин А. И. Методы развития организаций / А. И. Пригожин – М.: МЦФЭР, 2003. – 863 с.
6. Котарбинский Т. Трактат о хорошей работе / Т. Котарбинский; под ред. проф. Г. Х. Попова; пер. с польск. Л. В. Васильева и В. И. Соколовского. – М.: Экономика, 1975. – 271 с.
7. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. посіб. / І. М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
8. Пшоловский Т. Принципы современной деятельности (Введение в праксеологию) / Т. Пшоловский; пер. с польск. – К., 1993. – 271 с.
9. М. П. Горчакова-Сибирская Успешность деятельности преподавателя как предмет педагогической праксеологии / Горчакова-Сибирская М. П. // Отечественные традиции гуманитарного знания: история и современность: материалы VIII науч.-практ. конф. 25 мая 2012 / ред. кол.: М. П. Горчакова-Сибирская (отв. ред.) [и др.] – СПб.: СПбГИЭУ, 2012. – С. 14-19.

Konovalchuk I. I. The Main Objectives and Opportunities of Praxeology in Developing Implementation Technologies of Innovations in Secondary Schools

This article deals with the nature, possibilities and problems of fixed terms and concepts of praxeology, including works of Polish scientists in the development of innovation technologies in secondary schools. The distinctive of features praxiological technologies as well as the praxiological estimates criteria of the efficiency of pedagogical innovations are also under analysis.

Konowalczuk I. Główne cele i możliwości prakseologii w opracowaniu technologii realizacji innowacji w szkołach średnich

W artykule zostały rozpatrzone istota, możliwości oraz cele wykorzystania podstawowych tez i koncepcji prakseologii, w tym prac polskich badaczy w opracowaniu technologii realizacji innowacji w szkołach srednich. Przeanalizowano cechy technologii prakseologicznych, ustalono kryteria ocen prakseologicznych efektywności nowacji pedagogicznych.